

Handwritten text in cursive script, possibly a name or title.

Handwritten text in cursive script, possibly a name or title.

1911

89P. 99

k-81

Կոստանյան արզանդիկ ծնայ Ազատական Հերոս ֆայզանցուր Հայկը

ՄԻՅՐԱՆ ԻՍՊԻՐԵԱՆ
(ՎՐՈՅՐ)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՈՔԻՆ

1911

ՏՊԱՐԱՆ
ԿԻՒԹԵՄՊԵՐԿ
ԽԱՐԶՈՒՄՆ

Կազմակերպիչը՝ Անիաբանական սիամբար՝ Կոստանյան Սիգրան

Հայաստանի արզանդիկ ծնայ Ազատական Հերոս ֆայզանցուր Հայկը

891.99
Ի-81

Կոստանյան արզանդիկ ծնայ Ազատական Հերոս ֆայզանցուր Հայկը

10 NOV 2011

891.99
h-81

ՄԻՅՐԱՆ ԻՍՊԻՐԵԱՆ
(ՎՐՈՅՐ)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
Ո Գ Ի Ն

1911

ՏՊԱՐԱՆ
ԿԻՒԹԵՄՊԵՐԿ
ՄԱՐԶՈՒՍՆ

29 APR 2013

33094

ՏՊԱՐԱՆ
 ԿՈՒՆԻՍՏԱՆԻ
 ՄԱՐԶՈՒՆ

45-224-64

Արասիոյ

Ա.ԶԳ. ՈՐԲԱՆՈՅԻ

Փայլուն Ընթացաւարճներէն

Երկարուղոյ Պաշտօնայ

Տիար ԶԱՐԵԼ ԷՕՔՍԻԻԶԵԱՆԻ

Անմտաց Յիշատակին

Կը նուիրէ

1911 Մայիս 12

Արասիա

Ուսուցիչը

Մ. ԻՍԳԻՐԵԱՆ

Ողբան՝ զեզ, Հարս' ասխարհ,
Ողբան՝ զեզ՝ հանուրց հիւսիսականս'ց վեճագոյն . . . :

Մ. ԽՈՐԵՆՈՅԻ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՈԳԻՆ

Հայրենի հի՛ն յիշատակներ, ուրականի մը պէս,
կուրծքիս տակ կ'ուռէին: Միաքս Քորեքի մորե-
նի՛ն էր: Ծիրանի ճաճանչներով կը վառէր: Կ'արիւնէր
հոգիս, ժամանակի ժամս ժանիքէն շամփուրուած:
Քարի մը բարձին դրի գլուխս, որ, ա՛լ, հրագմանդ
մըն էր:

Այդ անդ՝ Բեթե՛լն եղաւ ինծի համար: Անուշ թըմ-
բի՛ր մը վաղեց, ես ու եփ երակներուս մէջ:

Ու, դէմս, սանդուխ մը կը տեսնէի, ուրկէ վար կ'իջ-
նէր՝ լուս ու լուրջ, գեղանի կի՛ն մը: Համակ սեւերը
փաթթուած էր նէ: Տղու յարուկ տխուր անդո՛ն մը
պատեց զիս: Շարժում մը ըրի, խօսելու համար: Սա-
կայն, նէ, ձիւնի պէս սպիտակ ցուցամատը շուրթերուն
տանելով, լուռթի՛ւն հրամայեց:

Հնազանդեցա՛յ: Մօր մը պատկառա՛նքը կ'արտա-
ցուար, ներս ալպատորէ ճակտին վրայ:

Ու սո՛ւ պէս խօսեցաւ այդ Հնաշխարհիկ պարիկը:

— Գրեթէ 4000 տարի առաջ, դրախտավայր երկրա-

մասի մը կեդրոնը, գեղամիծաղ ծովակի մը զուարթ ասիերուն վրայ, աճուկի մրրիկէ մը վերջ, երկնային Զօրութիւն մը ստեղծեց զիս :

Մարմնիս կաւը՝ շուշաններէն, նասուկիս չափը՝ սօսիններէն, ճակարտ ձեւը՝ մածիկէն, աչքերուս բոցը՝ առազներէն, վարսերուս նիւսքը՝ վարսամէ մը, յօնքերուս ազեղը՝ եփեխտէն, շարթերուս խմորը՝ սրբիկունէն, առամներուս ստեղծաշարը՝ նուաբերէն, միտններուս խորքը՝ լարերէն, ջիղերուս նորձքը՝ երկարակամութենէն, ու այտերուս ծիրանին՝ խնձորէն ստնուեցան : Իսկ նազիս նիւսուեցաւ նարմինազան ծաղիկներու և գինեւեա նեղիկներու խունկերէն :

Ու, բոլոր այս փառփուն բայց շողփաղփուն խառնուրդին վրայ, Արարիչս աւելցուց՝ Փորձառութեան ինաստրիւնը, Զօրութեան զաղախարը, Աշխատութեան հաւասքը, Հաւատարմութեան պարկեշտրիւնը, Հաւատարմութեան սկզբունքը, Անձնութեան սերը, Համբերութեան ոգին, Կրօնի օծորիւնն, ու Անմահութեան դրոշմը :

Այդ վեհանայշ պարիկին մեղրամոր շարթերէն կախուած, նիւայումով կը լսէի իր թովչուտ խօսքերը, սրտնք, վրաս, երկնային երաժշտութեան մը տարաբարութիւնը կը ձգէին : Կ'անձկայի մէկ, երկու նարցում ուղղել իրեն : Բայց, վէս շարժումով մը, մեղրոյ աչքերն, խոկոյն, վրաս թարթեղով, նրամայեց նամբերել, ու՝ շարունակեց :

— Ես՝ Հայրենիքի Ոգին եմ : Հայաստանն էր իմ խանձարուբս : Գառառուն դարերէ իվեր, քառասուն աւուակ մրրիկներ անցան վրայէս : Բայց, դեռ երիտասարդ եմ : Որչափ ձիւներ ալ գտն գլխուս, մագերս չզրիտի ձերմիկն : Յուվենդայի նրաչայի աղբիւրէն ջուր խմած եմ ես :

Տկարութիւն ու զօրութիւն, փափկութիւն ու տակունութիւն, երիտասարդութիւն ու ծերութիւն, խոնկմութիւն ու փառատիրութիւն, Ղերմեամեղութիւն ու սամբարչաութիւն՝ իմ առանձնայտակարութիւններս են, գորտնք փոխանցած եմ ցեղիս :

Երկնքի մէջ կախակայուած այս լուսեղէն սանդախին իւրաքանչիւր բաղրաբը՝ դա՛ր մը կը խորճըրգանչէ : Այդ քառասուն մատերուն վրայէն, 4000 տարուան կեանքիս ընթացքին, ՀինԳ անգամ դիմած եմ, զիս ստեղծող Զօրութեան՝ Յեղիս փրկութեանը նամար :

Անսուշ աղաս, կը տեսնեմ որ, թէև պղտիկ, բայց շնա կը խորճիս ցեղիս ազատ անցեալին, ճիւղս ներկային ու արտաքին վրայ : Մայրօրէն կը դորովիմ վրայ : Հեռեալէս, գաղանիքին վրայէն, աճա՛ կը վերցընեմ քօղը, որ՝ վճիտօրէն տեսնես իրերն ու իրողութիւնները, դէմքերն ու դէպքերը, սկիզբն ու վախճանը :

Ուրեմն, մտիկ բրէ՛ :

Կուսական արգանդէս ծնայ՝ Աղատութեան Հերոս՝

քաջագանգուր Հայկը, Հայրենասիրութեան Ոգին՝ Նիւ-
քարադամ Արամը, ընտանեկան բարոյականի Տիգրսը՝
Գեղեցիկն Արան, կանխաձայն խոհեմութեան մարմնա-
յոււմը՝ սօսանուէրն Անուշաւան, համերաշխողներու
առաջնորդ՝ Թագապսակ Պարոյրը, Հայութիւնը վերա-
նորոգող՝ Անուանին Տիգրան, քաջութեան Չաստուած՝
վիշապաքաղ Վահագնը, Անկախութեան սիրահար՝ դիւ-
ցազն Վահէն :

Ասանք ու ասոնց վեհազն պոյազասները, թագուհիի
մը պէս, շքեղօրէն դարդարեցին Հայաստանս, որ արդէն,
աննման երկիր մըն էր՝ իր վեհաշուք լեռներովն ու
սարերով, իր հովանաւոր հովիտներովն ու ձորներով, իր
առատաբոյս արաբերովն ու արօտներով, իր հազարաւոր
հանքերովն ու քարերով, իր հռչակաւոր գեաներովն ու
ծովակներով, իր բարեխառն կլիմայովն ու օդով, իր
հարուստ անտառներովն ու պուրակներով, վեշջապէս,
իր առատ բերքերովն ու այլազան կենդանիներով :

Ու դրացի խուժուժ աղգերու արիւնստ աչքերը՝
գեղահարս Հայաստանիս վրայ դարձան մոլեգնօրէն :

Վայրենի Արեւելքին ու նենգամիտ Արեւմուտքին
միջև, ՈՍԿԵԿԱՄՈՒՐԶ մըն էր ծիրանեկառ ծննդա-
վայրս : Քաղբէստտան, Աստրեատան, Մարտտան,
Պարսկաստան՝ հարազատ կարիւններուս երկրթէ կուրծ-
քին բախեցան : Բայց, Հայր մնաց անվեներ, առկուս, ու
կանդուն : Որովհետև, առոյգ էր տակաւին, ժուժկալ,
անձնուէր ու հայրենասէր :

Գրեթէ 2000 տարի, Յեզս մնաց թագապսակ ու
հարուստ :

Մակեդոնացի խրոխտ աշխարհակալը՝ Մեծն Ա-
լեքսանդր, երբ հասու սուրը խրեց Հայուն կուրծքը,
Քս. է 331 տարի առաջ, Յեզս ցնցուեցաւ : Ու, կիկ-
լոպային պոյքարէ մը վերջ, Հայկազանց դահն ինկաւ :

Պաղպասը ի՛մ սիրտս մխուած էր :

Ուստի առաջին անգամ բլլալով, յետամնաց վերջի-
շումով մը, լալահառաչ աղօթեցի, որ անձամբ, զիս
ստեղծող Զօրութիւնը տեսնեմ :

Գիշեր մըն էր մաւթ, ախաւր ու անդոնակաւն : Այդ
լուրջ լուսին մէջ, յանկարծ, որտուտմներ լուսեցան :
Փայլակներ, շրպուցիչ լոյսով, փեռեկեցին անջրպեալ :

Ու... պերճափայլ սանդուղս մը կախուած էր դէմս :

Անձանօթ ուժ մը՝ դէպի այդ անըջային երնարանը
մղեց զիս : Սկսայ վերելակել : Երբ գաղաթը հասայ,
կայծակներ պոյթեցան : Բայց, երկիւզ չաղգեցին ինձի :
Սիրտս, որ նախադէս, տխրութեան բաժակն եղած էր,
Յեզիս սուգն ու արիւնք կրկուս համար, անուշ գի-
նջով մը կը զուարթանար, կարծես :

Երկու վայրկեան, պսակառոտ լուսթիւն մը ար-
բեց : Ապա, քնարի մը եզանակը՝ զինովցնող այլիք մը
բերու սրտիս : Աչքերս քաշուեցան : Ուժս վրտս էր
սակայն : Ի՞նչ կուզես, Հայաստանի Ոգին, խնդրէ՛,
լսաւ ձայն մը, որ՝ տաւիգի թրթռալովն կը նմանէր :
Լեզուս պատանդա՛ծ էր : Ուստի, լանջքիս միւրը-

Սակայն, այս անգամ, արևելք էի: Որովհետև, վե-
ճիտորեն կը պարզուէր, թէ, քաղաքակրթութեան պա-
հակ ճակատագրուած Հայը՝ շատ պիտի տառապէր:

Յաւերս, հեղձեալ, մեղմանալ սկսան, երբ տե-
սայ, որ Արշակունիները վեճով ձնադար կը վարուին
Յեզիս հետ: Մանաւանդ, ժամանակ վերջ, հայայաւ
Արշակունիներու արքայական սերունդը: Հայաստանս
չէն էր միշտ, թէև Հայը կորուսած՝ իր երբեմնի բնաւ-
նեկան, կրօնական ու քաղաքական պարզութիւնը:

Այդ շրջանին ալ, Հայ Արշակունի Յեզս՝ ծննդավայ-
րիս սուսաւ պանծալի արքաներ, Խաչերնիսն ու Բասիլիսե-
րը նուաճող Աշխարհաչէն Վաղարշը, Սասանեան, պար-
սիկ անութիւնը սարսեցնող Մեծն Խոսրովը, Արեմուա-
քըն իր Հերակլեան ուժով հիւսիսող Գեղեցիկնաճար Տրր-
զատը, Հայաստանս մտաւորապէս բարձրացնող ուսում-
նասէր Վաստշատուհը, ինչպէս նաև վեճաւք կրօնա-
կաններ՝ Ս. Գրիգորը, որ Հայութիւնը քրիստոնէական
լոյսով միրանց, Մեծն Ներսէսը, որ Հայ եկեղեցիին
անկախութիւնը ապահովեց, Ս. Սահակը, որ Հայաս-
տանեայց եկեղեցին կազմաւորեց, ու, Ս. Մեսրոպին
հետ, Հայ Գրականութիւնը անմահացուց:

Ուրախ էի ու արևելք:

Ուրախ էի, քանի որ Յեզս կ'ուսումնար ուսուներ
ու կրօնիով: Բայց, արևելք էի, անսերով, որ ՀԵՐՁՈՒ-
ԱՅՆ ինչպէս էր, իշխաններուս մէջ: Այս անգամ, սեւ
ամպը, Յեզիս մէջէն, Հայաստանիս գլխուն կայծակ

արձակեց:

Աւաղ, դժոխային օր մը, նախարար, տանուակեր,
իշխան, սեպուհ, դաւաճանորէն միացած, Հայ Արշա-
կունիներու շքեղ թագը՝ Սասանեան պետութեան յանձ-
նեցին յիմարաբար:

Երանի թէ, Յեզս, անհաւատար պատերազմի մը
մէջ, դիւցազնաբար իյնալով, կորսնցներ իր Գահը:

Հայաստանս խորհրդանշող Երասխի սգաւոր ափե-
րուն վրայ ծնրաբար, ա՛յ կ'արտասուէի, կ'աղբոսէի,
կ'այրէի, կ'արբւնէի:

Ու... սանդուխը վար սահեցաւ, սրուն երեք չու-
բորդն հողիւ հասած էի, երբ ծունկերս կ'թափեցան:
Համոզուեցայ, որ չպիտի կրնայի շարունակել: Ուստի,
« Գթութիւն, Գթութիւն, ս'լ կրկնային զօրութիւն,
Յեզս հողեվաբք է, » սրտացի, հեծկաւուն ձայնով մը,
սրուն մէջ՝ վիրաւոր հողինս կը թրթօսը:

Մէկէն, թուխ ամպ մը կ'ախուեցաւ, ուրիշ երկ-
նային զօրութիւնը կը ձայնէր. քեզմով Յեզիդ արուած
գրոշմը շատո՛նց, ԵՂՄՈՒՄՍԻՍ սկսած էր: Անո՛ իր ԱՆ-
ԿՈՒՄՍԻՆ պատճառը: Բայց, իրեն յանձնուած կարևոր
դերը՝ պիտի կրնայ տակաւին կատարել: Թէև չպիտի ու-
նենայ նախկին արքայական պերճ փայլը: Մի՛ վնասիր:
Բեզի պէս, անմահ է Յեզս:

Յեզիս անմահութեան ԳԼՅԺԸ՝ մահուան արքանուհ
կոչնակինս պէս, ականջիս մէջ, կը զօղանջէր ուժգնու-
րէն: Այդ անմահութիւնը, ինծի համար դժբախտու-

Թիւն էր, քանի որ Տառապանքի՝ առապարէն պիտի բալէր Յեզս :

Պարսկաստան, հեազհեաէ, կողոպտեց Հայն ու Հայաստանը: Բայց, երբ ուզեց խել Յեզիս կրօնքն ալ, որ միակ միսիթարութիւնը մնայած էր, ծառայու ա՛ն բռնակալութեան դէմ: Կարծ էր դեռ: Ուստի, իր ծուցէն հանեց Վարդաններ, Ներշապուհներ, Խորէններ, Ատոմներ, Գարեգիններ, Հմեակներ, Վահաններ, Սահակներ, Ղևոնդներ, Յովսէփներ, Եղիշէներ, սրանք վերկեցին Հայն ու Հայ եկեղեցին, և արեւմուտքն ալ ազատեցին Մազղեղականութենէ:

Սակայն, Յեզս կ'արիւնէր տակաւին, Պարսկական անարգ լուծին տակ: Օր մըն ալ, իրերու բնական կարգով, այսինքն ազգերու կեանքին մէջ երեցած Անկոյի ու ԿԱՆԳՆՈՒՄԻ անխուսափելի օրէնքին համաձայն, Արաբացի ճիւղներու ճիրաններուն ներքե ինկաւ Պարսկաստան:

Ու, Հայաստանիս երկինքն անգա՛մ մըն ալ ամպտեայաւ սաստկապէս: Արաբիոյ խորերէն դուրս խուժող այդ արիւնարբու Բուերո՛ւն դէմ ալ պարտաւոր էր կուրծք տալ դժբա՛խտ Հայը:

Յեզիս երակները դա՛րձեալ բացուեցան:

Հայուն հալողի արիւնը՝ այս հեղ ալ, Իսլամութե՛նէ փրկեց Եւրոպան: Որովհեաև, Հայուն կուրծքին վրայ փշուած Արաբական ուժերը՝ չկրցան անմիջապէս, Արեւմուտք արշաւել, Արեւելքի ճամբով:

Քանի մը բոպէ, լուեց Հայաստանի Հնաշխարհիկ Ուզին, որ, գիշանայչ Նիսպէին պէս մայրենի վիշաբ կ'անձնուորէր: Տժգունած էր Նէ: Սրտին բաղախիւնը կը լսուէր սրտչապէս:

Ե՛ս ալ կը տառապէի: Տխրութիւնն ալ, ուրախութեան նման, աւարտիտիկ է: Աչքերս ամպտած էին: Ուստի թարթչագեղ ակամաղիքը վրաս այգարեց Նէ: Ու, վաշղի բաժակին հանգուեակի, իր հալողի բերանը բանալով, շարունակեց սա՛ պէս:

— Ազւարիկ աշաս, դժբա՛խտ Յեզս՝ դարերով, կուղոպուեցաւ, մարթուեցաւ, գերուեցաւ, այրուեցաւ Հազարագինն ու Յոյնին կողմէ, փոխն ի փոխ, մինչև որ այդ երկու տէրութիւններու ակարայած մէկ պա՛հուն, Հայուն ճակատը՝ անգա՛մ մըն ալ պատկուեցաւ արքայական թագով:

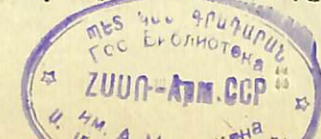
Բագրատունեաց հարստութիւնն էր, որ կը սկսէր:

Բայց, Յեզիս արծիւի թեւերը՝ ա՛լ ամիտփուած էին: Թէև Հայաստանի պորախ վրայ հաստատուած այդ պղախի թագաւորութիւնը, հեազհեաէ, մեծյաւ, զօրացաւ, հարստացաւ:

Մանաւա՛նդ, Հայ մլտքը՝ նոր սլո՛ցք մը առաւ:

Քաղաքները դարդարուեցան չքեղ եկեղեցիներով, նոյակապ պալատներով, հաստադեռա պարիսպներով: Ծամբաներն ապահովուեցան լսձուղիներով, կամուրջներով, պահականոցներով: Երկիրը բերդերով ու . . . վանքերով ծածկուեցաւ: Առաւուրը կանոնաւորուե-

45224
64

ցաւ ու ճոխացաւ : Գորոցները բազմաշան : Աշտաներ , Սմբատներ , Գազիկներ , Կտարամխոյններ՝ սերծօրէն պճնեցին մասնաւորապէս Արարատեան նահանգը :

Այդ շրջանին ծնաւ Հայ ճարտարապետութեան նոյակապ ՈճԸ , ուրկէ օգտուեցաւ Արեւմուտք , և զոր ընդօրինակեցին Արապ ու Սելճուկ արուեստագէտներ :

Հայկական ճարտարապետութեան յաւերժապատ կոթողն է վեհաշուք Անին , մեծաթաթմաժ ու կենցաղագէտ Բագրատունիներու այդ շքեղ ստասնը , որուն վրայ կը սքանչանայ Արեւմուտք ու կ'ապշի Արեւելք :

Այդ դարերուն , Հայը լա՛յն չունչ մը պիտի աւնէր՝ իր Խալթօ-Արմէն ցեղի մտքին ու ձեռքին շքեղ ձիրքերըն արժեցնելով , նեղհետէ աչքառու հանգամանքի մը մէջ : Բայց , աւա՛ղ . . .

Հոս , պարկեշտասուն Հայ պարիկին ձայնը մարեցաւ : Իր Նայեաղի այսերն ի վար , սլուռն սլուռն , մարգարտաշարեցան արցունքի աստղեր . որոնք՝ թաղուհի մը ձերմակ ձակատը պճնող ճաճանչագեղ ձեղկնաւ կէն շա՛տ աւելի թանկագին ու գրաւելչ էին , ինծի նաւար :

Տառապող այդ փափկանոյշ էակը , ուժերն ամփոփելով , շարունակեց .

— Բայց , աւա՛ղ , Հայ իշխաններ , փառասիրութեամբ կուրացան , օտարին ձեռքով գլուխին թագ կապելով նետեցին բնիկ թագաւորութեան դէմ : Ոխերիմ թըշ-

նամբներ , դբուժան Յոյնն ու անագորոյն Հագարային , ապերախս վրային , ժանտախտ Թաթարը , վայրագօրէն խուժեցին գեղահրապոյր ու անմանաբոյր ծննդավայրիս վրայ :

Արեւննեղութիւնն սկսաւ :

Կողագառեկան գիւղեր , աւաններ , քաղաքներ : Հրդեհներու ծուխը՝ երկինք բարձրացաւ : Սովն ու սոււրը սարսեցին ու սարսափեցուցին Յեզս Սախայն , դարձեալ չէր սպառեր Հայու կորովը , թէ որ արծաթաէր կիրակոս Բաննայ ու արծաթապաշտ Պետրոս Գեառդարձ (?) Կաթողիկոս , իրենց նենգամիտ համախոսներուն նեա , Բագրատունեաց Թագը՝ դաւաճանօրէն ու սարկաբար չյանձնէին վաստաբար ու տոճան Յոյնին :

Այդ հաստոյր հարուածը հոգիս հրդեհեց : Բզնունեաց ծովուն քով վազեցի , ծո՛վ ծո՛վ ցաւերս լարու համար երկնային Զօրութեան առջև , որ , այդ գեղանի ակերուն վրայ , հրաշակերտած էր զիս :

Երեսներ երեցաւ : Վերելակի սկստայ : Արշունքիս ուխը՝ սղաղեց սանդուխը : Հեծկառքս բռնած էր անջրբոյեար : Սաղ մը՝ մութին դբա՛ր լուսադարեց : Ու , երկնային զօրութեան ձայնը լուսեցաւ . մի՛ նառաչեր , Հայաստանի Ոգին , Յեղիդ տառապանքը՝ քու անմաւութեանդ գի՛նին է : Ասուպի կեանքն ունեցող աղգերու վիշտն ու երջանկութիւնն ալ կարճ կ'ըլլան ու ծանծա՛ղ :

Տառապանքի կեանքը՝ մե՛ծ հոգիներու բաժինն է :

Զսոցուծիւնը՝ կեանքի նշանաբանն է :

Յեղդ առ՛իուեն է ու ... հնարամիտ, քեզի պէս : Բայց, չկրճառ արժեքներ իրեն շնորհուած առանձնայաակութիւնները : Մանաւանդ այլատրեցաւ անս Վաչկատուն ժողովուրդներ, մարտիի հանգոյն, Հայաստան պիտի թափին : Յեղդ ցրուի պիտի : Սակայն, իրեն համար նախասահմանուած դերը՝ լրացած չէ դեռ : Իսկ դուն համբերե՛ : Սփոփանքի օրեր պիտի գան :

Ոգեւարաւ, դաւնայած ու յուսահատ վերադարձայ պաշտելի ծննդավայրիս գիրկը, որուն դժնի դժնիկն իսկ՝ այլուքի ցողաթուրմ ու գեղաթոյր վարդէն հազա՛ր անգամ աւելի հասեաւն է ու գեղանի :

Այ աչքերս արշուներ յայտառուի ախիբ էին, Հայաստանս կը մեռնէր :

Ընտիր ընտիր գերդաստաններս՝ գլուխնին առին անցան, օտար ստղերու տակ, հանգիտի խաղաղ բո՛յն մը կերտելու համար : Ամայացան շէն ու շքեղ քաղաքներս : Գերեզմաննե՛րու պահպան մնայի :

Ու, օր մը, Տաւրոսի բարձունքէն, աստղ մը պլլպլլայ : Ռուբինեան իշխանութիւնն էր, որ կը ծնէր :

Կրօնքի քամն՝ աարեր այդ սեղ ու սև ժայռերուն գամեր էր Յեզիս մէկ մասը, որ իրեն համար, Առիւծի Որջ մը պատրաստելու իմաստութիւնն ունեցաւ :

Յուերս, քիչ մը ամոքեցան :

Այդ պզտիկ իշխանութիւնը, կամաց կամաց մեծ-

նայով, աստակեյ ա գերախոս ու կործամիտ Բիւզանդիանը, որ, վերջապէս, շանտառակ ելաւ անհեռատես ու սպուշ քաղաքականութեան մը երևէն, որով, վաստաբա՛ր ջնջեց քաղաքական կեանքն ա՛յն ազգերուն, որոնք, իբր դաշնակից, կաշարութեան արեւելեան սահմանները կը պաշտպանէին :

Կիրիլիոս՝ նոյ շայաստան մը դարձաւ : Իր սահմանները կը հասնէին մինչև Սիջերիբոսիան : Յեզիս փոխանցած առանձնայակութիւններս՝ նո՛գ ալ փայլեցան : Հայաստանի մէջ ասուպոյզ Հայուն վերջին կայանն եղաւ այդ գեղեցիկ ու հարուստ երկիրը, ամբողջ երեք դար :

Հայը, նո՛գ, երջանիկ էր : Ռուբիններ, Թարսներ, Լեւոններ, Հեթումներ, Զապէյներ շէնյաւղին երկիրը : Պանլաւուսներ, Ենտրաղիներ, Կաճարեացիներ ծագկեցուցին հայ գրականութիւնը : Յեզիս ասուպոյզ գլուխը՝ նո՛գ ալ պծուեցաւ արքայական թագով :

Այդպէս, Հայը, իբրև քաղաքակրթիչ տարր, գերազանցապէս փայլեցաւ Արևմուտքի ա՛յդքան մօտիկ : Խաչակիր եւրոպացին, այդ սեղ, Հայուն քով, հայ ու ազատասան գաստ, իր սեղ ու կարօտ օրերուն : Յոյներն ալ, Ասորի՛ն ալ, Հաղարացի՛ն ալ, Թիւրքմէ՛նն ալ, ամէն ցեղէ ու կրօնքէ մարդիկ, Հայուն պէս ու չափ, խնամք, սէր պաշտպանութիւն վայելեցին Ռուբինեան իշխաններու և արքաներու կազմէ :

Սակայն, աւանդ, այդ սեղ ալ գժտութեան խնձոր եղան այն կրօնական սնամէջ վէճերը, գորսնք Յեզիս

բերած էք Արևմուտք՝ իշք փոխարինութիւնն Հայուն կողմէ ցոյց արուած նիւթական ու բարոյական ա՛յնքան գոհողութիւններուն :

Հեռեազէս, Ղլատաւեյաւ Հայուն ուժք : Սարսեցաւ Ռուբինեան գահը, սրուն վրայ բազմող Կատին ու լատինամէրս թագաւորներ՝ աւելի՛ ուժգնօրէն զբզուկցին Իոյամ պետութիւններու գազանային զայրոյթք :

Վերջապէս, արիւնարբու Եգիպտոս, անդ՛ու՛ր Նիզրա, կուլ աւաւ Հայուն շքեղ թագք՝ Եւրոպայի տարբեր կամ անտարբեր վերադերուձին և Բիւզանդիանի մաքիսովերական քաղաքականութեան շնորհիւ :

Հայաստանի Ոգին, այս խոսքերն հազիւ արտաբերած, նուազեցաւ, քանի մը վայրկեան :

Ծնրադիցի առջևը : Առատկերական դարերու դիցունի մըն էր, կարծես : Իսկապէս Սուգը կ'անձնաւորէր : Հրափեառւր հառա՛ջ մը հանեց լանջուռոյց կարծքէն Մէլիքի բրաւ վարսագեղ խաղաղներք, սրանք աչքերն ու այսերն սքողեր էին, վիշտին ծանրութիւնը ծածկելու համար :

Ու, նեծկլտաց .

— Ա՛լ ինծի համար չէին քուն, հանգիտ, ժպիտ, երջանկութիւն : Եզիկիլի եզերամո՛յր մըն էի գոյգ զիակներու՝ Հայաստանին ու կիլիկի՛ոյ : Հազա՛ր անգամ կ'աննիձէի ծնած օրս : Բայց չէի համարձակիր նեղի՛կ մըն սղ դիմել զիս ստեղծող Զօբութեան, կանխապէս պիանալով, թէ յանյանքի բեւը Յեղիս ուսին պիտի

դբուէր՝ այլատերութեան բարւոյանքով կամ պտոյճառով :

Լսե՛լ ու միտ՛լ, լա՛լ ու հալ՛իլ, հսկե՛լ ու ստկա՛լ, արիւնի՛ր ու այբ՛իլ, ասնք մնացած էին ինծի յաւերժական բաժին :

Հայրենիքի խորանին վրայ ձենձերող Յեղիս սև ճակատագիրը՝ իմ մանարձոյր կեանքս կղաւ . իսկ խաչաչարչար անմահութիւնս՝ Յեղիս կենսունակ մահը . . . :

Սիրսն Հայսրքի, արիւն նեղեղներու մէջէն մազազուր փրկուող Յեղիս խլեակներուն գլխուն, դեռ քանի՛ քանի՛ ա՛նելի փոթարիկներ պայթեցան : Սունկերու պէս բուսան անտիրա ու գազանաբարոյ Տուգրիլներ, Ագիտալաններ, Ճինկիղխաններ, Ճէլպէտախներ, Չարմաղաններ, Բագուններ, Լէնկթիմուրներ, Շանիամայիլներ, ու Աշամներ, սրանք քակե ին, քանդեցին այրեցին, աւերեցին ինչ որ կանգուն մնացած էր :

Արիւնսու՛շա բորենիներ, սրանք գերեզմաններն իսկ պարպեցին . . . :

Օտար ափերու ծոյ ապաստանող Հայ Գաղութներ՝ ս՛չ միայն հանգիտա կղան, այլ նաև վայելեցին բնիկներէն աւելի ազատութիւն, մինչև իսկ հայկական օրէնքով կուսավարուելու արածնութիւն : Վենետիկ, Լիվուսո, Ամսթերամ, Մարսէյլ, Աստրախան, Խրիմ, Լեհաստան, Եգիպտոս, Հնդկաստան, Ճապո՛ն արտանալած Հայուն նոր հայրենիք հանդիսացան :

Աւա՛զ, վտարանդի սրղիններս թէև հարստացան, թէև

մեծցան, թէև քաղաքական և զինուորական բարձր պաշտօններու հասան, մանաւանդ զարլ և զարգ աբուլին այդ երկիրներու վաճառականութեան, արուեստներուն և արհեստներուն, և մինչև իսկ երկրէ երկիր շրախրուեցան, ինչպէս Մեծն Պետրոսի, Կոստարինէ Բ. ի, Րիչլիէօ ի և ուրիշ վեհագեաներու և զիւանագէտներու կողմէ, նոյն իսկ բանութեամբ ապրուեցան, որինակի համար, Շահ Ապստեղու ձեռքով, սակայն, շատերը, նեղահատէ այլասերիլով, վերջագէտ, կորուսեցան զբարստարար:

Այդ նախա զառութիւնքէն, այսօր, պզտիկ նեղեր մը միայն մնայած են, սրանց վրայ գացած բարգաւաճ են նոր դարերու Հայ վարսանդիներ, սրանք Հայաստանիս կրակովը կը սուշորուին և գերի Իսրայելայիներուն պէս կը գոչեն հաւաքանքով. թէ մասայայց զքեզ, երուսողէ՛մ, մոռայի զիս աչ իմ, կյոյսի լիզաւ իմ ի քիմ իմ, թէ ոչ յիշեցի. զքեզ երուսողէ՛մ սկիզբն սերտութեան իմոյ:

Տարագիր Հայորդիներս, օտար ստաղերու սակ, օտար հողերու վրայ, օտար գետերու եզերքը նստած, օտար ծառերուն ճիւղերէն վար կախուած իրենց սրգաւաճ քարները, Հայրենիքի խաղաղ և անուշ պարագաներն և պաները կ'երազեն և կ'երգեն. Ո՛ր ապր ընձ զժուխ ծրխանի և զաւառօսն Նաւասարդի, զվազիս եղանց և զվազելն եղիբոււայ, մեք փոյ նարուաք և թմբկի նարկանէաք:

Իսկ Հայաստանիս սուրբ հողէն, զուլալ ջուրէն, կաշմարուկ արեւէն, զսո զէն չանցնող միլիոնաւոր զաւակներս՝ Յոյնին, Աբասլին, Սիլիւթայիին, Աերձուզին, Թրքքմէնին և Թաթարին սուրովը հնձուած, ծընդալալայրի բնւր անգամ նախարարածուած մայրենի ծոյրն մէջ անջկին:

Ողջ մնայալներն ալ, աւանգ, Տանտալեան աւաւպանքներու և դժոխբներ նախասինքներու ենթարկուեցան: Ինչքի, պատուի և կեանքի տաճառութիւն չմնայ: Գատապարտուեցան միայն միայնարկ սուներու մէջ բնակելու: Միայն սեւ ու կապոյտ գոյնով զգեստ կրնային հագնիլ: Ճերմակը, կանանչը, կարմիրն և դեղինը Տիրոջ՝ մարեանց տարբին լսի սեփական էին և վայելուչ. Հայր սոսկ համետով էչի կամ ջորիի վրայ նեմնիլու արտօնուած էր:

Խոտի՛ պէս կարիճ պատանիներս՝ և ևնիցիտրե՛ան համար կը հանէին: Կուսագեղ Հայ օրիորդներ՝ իրաւմըն հարձը շէնցնելու և թաթար ցեղը ազնուայնելու, գեղեցիկայնելու, երջանկայնելու համար և ևնի արեւ կը վայելէին . . . : Ճարտար արհեստարներ՝ զէնքով միայն խաղալու և դատարկապարտ կեանք անցնելու վարժուած մանկը ցեղերու անհրաժեշտ պէտքերն հագալու համար միայն իրաւունք ունէին ապրելու: Ուշիմ, նեւատես, զիւանագէտ ազնուականներու թափթիւթները՝ դժուարին և կնձուտ պարագաներու մէջ երկիրը պատող պետերուն ճար ճամբայ ցոյց տալու

նած էր, իմ Յեզու գինավորու, ամէնէն աւելի: Ու, ի-
բաւաւնք աւնէր: Բայց, ես՝ Ժպտեայայ միայն: Որով-
հետեւ, 4000 տարուան կեանքի ընթացքիս, փորձառա-
բա՛ր սուսմնատիրած էի ազգերու հագեցանութիւնը:

Կլիկիկեան Երեկոթիւնը՝ հմայածափ բրբաւ Հայութիւ-
նը:

Ազիքս գալարե՛ց 30000 Հայերու խաչաչարչար ջար-
դը: Ուստի ամէն նկատուած մէկզի գրած, զսճերու ա-
բիւնին ծաւիլը դեռ չսպառած, Սիւննի արիւնաների
ափերուն վրայ, ազօթեցի ու լացի՛ գաւնորէն:

Սանդուխը չուշայաւ: Աճապարանքով վեր ելայ:
Աստիճանները հազարի ներկուէր էին, սաքիս ու քղանց-
քիս պլշկուած առքուկ արիւնի հեռքերէն: Վիշաք քա-
մած էր զին: Ուժասպառ և ուշակորոյս, սանդուխին
վերի մասին վրայ ինկայ անզգայացած:

Անս՛ւշ երաժշտութիւն մը՝ ս՛ւժ ներարկեց երակ-
ներուս, և ուշ՝ ուղեզին մէջ: Ուրքի ելայ: Ծիբանի
լոյս մը պարուրեց զիս: Ընդունելութեան նշանն էր
ստիկոս Ուստի, հեծկլաացի: Ո՛վ երկնային Զօրութիւն,
ա՛ն, ե՛ս առ ինձի սուած անմահութեանդ շնորհը:
Բաժակը լեցուեցա՛ւ: Ա՛լ չեմ կրնար ստիպ: 4000
տարուան մէջ, 400000 անգամ պլճուեցայ, կոպոպ-
սուեցայ, մարթուեցայ: Մ՛ա՛նս, մա՛նս, վերջ-
նական մա՛նս հրամայէ: Կը փափաքիմ հա՛ն իսկ
մարիլ, մեռնիլ, ցնդիլ ու խառնուիլ՝ Յեզիս հրափուսը
հաւաչներուն հետ, որոնք, երկրէն մին և երկինք հառ-

նելով, ամպայած են շուրջը:

Երկնային Զօրութիւնը, երկու բողբ մը, լուց:
Ապա, աղուածայնեց. Հայաստանի՛ Ուրին, հանդարտէ՛:
Վերջ պիտի սամ ս՛չ թէ անմահութեանդ, այլ՝ Յեզիք
սառազանքին: Երջանկութեանդ օրերը մօտիկ են: Ա՛լ
մեծ փոթորիկներ չպիտի փոթեն Հայուն ճակատը: Յե-
տամնաց հովերուն դէմ ալ՝ կուրծք տալու չափ ուժ
ունի դեռ Յեզը: Հայաստանի Երկինքը կ՛ամպտի,
բայց՝ ա՛լ չանձրուեր հեզեզօրէն: Միայն թէ, պէտք է,
որ Հայը համերայելի ենքն իր մէջ: Վերջին Եղեռնը,
ինչպէս նաև նախին բոլոր դժբախտութեաննբը՝ Ան-
ՄԻՍՅԱՆՈՒԹԵԱՆ ու ԱՅԼԱՍԵՐԻՒՄԻ տխուր ու դա-
ւըն հետեանքներն էին անիւտափելի:

Լսէ՛, սերեմն, Հայաստանի՛ Ուրին, նախապէս, Հայը
ս՛ր յարանուանութեան ալ պատկանի, սերտ ու սեռն
սէր մը կրելու է Ազգին հանդէպ, որուն մէկ նշխարքն
է ինք, ու ա՛յդ իսկ հանգամանքով նշանակութիւն մը
կրնայ ունենալ, այլապէս զէրօ մըն է, և այդ անցաւ
Վիտրիակ մէջ միայն կ՛երայխաւորուի իր գոյութիւնը:
Հայհասմնիբու տխուր կորուստին պա մակաւ ջախջա-
խիշ ազգայոյցը՝ ուշաբութիւնէ վրիպեցիլու չէ: Ա՛յդ-
պէս ելած է ամէն երկրի մէջ, ազգութիւնէն բաժնուող
հասուածներու համար:

Ազգն ալ, անշո՛ւշտ, դաւանապէս զատուած հառ-
ուածներէն ուժանալու չէ:

Հայը, բարեխրտական հաստատութիւններուն պէ

ու չափ, ճանչնալու է նաև քաղաքական կուսակցու-
թիւններուն յարգը: Արդի ժամանակներու անխուսա-
փելի պահանջու՛մն է ասիկա:

Մնայ որ, այդ կուսակցութիւններն էին, որ ա-
պերախտ Եւրոպային մասնանշիցին Հայուն մուտջոն-
քի մտանուած արդիւնուոր Անցեալը: Անո՛նք էին, որ,
օրը օրին, Աբեւուաքին ներկայացուցին՝ ներկայ ժա-
մանակներու մէջ Հայուն կրած Պրովէթեստան ստաւ-
պանքը: Ասո՛նք էին, որ գերի Հայուն երակներուն մէջ
արթնացուցին՝ երբեմնի իր գիւշաղնահճճ արիւնը: Ա-
սո՛նք էին, որ աշխարհի յայտ առին, թէ ասպետական
սզգի մը զաւակներն են իրենք: Ասո՛նք էին, որ ազատ
քննադատութեան սզին ներշնչեցին՝ թմբած Հայուն
ուզեցին մէջ: Ասո՛նք էին, որ կազմակերպութեան
անհրաժեշտութիւնը քարոզեցին մուտջուած հայ գիւղե-
րու անկիւններն անգամ: Ասո՛նք էին, որ ազատու-
թեան դու երգը դրին Հայ կոյսին, Հայ պատանիին,
Հայ կնոջ ու Հայ ձերբակին շուրթերուն վրայ, սրտին
մէջ, հոգիին խորքը:

Ու, երգը՝ որո՛շ դասախորակութեան մը հո՛ւժկու
միջոցն եղած է, անորոջ դարերէ իվեր:

Բայց, փոխադարձաբար, Հայ կուսակցութիւննե-
րըն ալ, Եւրոպական կուսակցութիւններու նման, պէտք
է բայարձակապէ՛ս յարգեն (1) Եկեղեցիի անընդհարճե-

(1) Եկեղեցին չի պիճուիր, կուսակցութիւններու առջև բացուելով:

լիտրիւնը, խզնի ազատութիւնը, կարծիքի անկախութիւ-
նը (2) ընհանակա՛ն համեստութիւնը, մէկ խօսքով, իր օրն-
նեալ ծոյէն ա՛յնքան նշանաւոր հանձարներ, ու հերտ-
ներ ծնող ամբողջ Հայ ժողովուրդը՝ առա՛նց դասա-
կարգային խորութեան:

Իհարկեալ խառնակա՛ն անխիղճ ու շահամոլ դարու մը և
խառնիճաղանճ ու մոլեռանդ ցեղերու մէջ աղբոլ Հայը
ՁՈ՛ՅԼ ՈՅԺ ՄԸ ներկայացնելու է միշտ: Չեզոքութիւ-
նը՝ ոճիր է: Իսկ դաւածանները՝ Յեղիդ ցեխն են ա-
նարգ: Աքաճանակըն է ասանց վրայ:

Եկեղեցի, Դպրոց, Մամուլ, Կտարան, Թատրոն,
ամէ՛նքն ալ, անպայմանօ՛րէն, միտի նպատակի մը
ձգակու են՝ — արդի ու ազգայ սերունդը պատ-

Բայց, կարգ մը կուսակցականներ, դժբախտաբար, ուզեցին զայն
կրի կրիս դարձնել: Ասկէ եր որ, ժողովուրդին մէջ, ծայր տուա
գայրակցութիւնը: Չեհեապէս, ըստպէս է, որ իմ տուն՝ ա-
ղօրի տուն մը ըլլայ եւ մնայ արի ու մեկի անդորրութեան օրե-
ւան:

(2) Հայ կիներ, սկիզբէն իմե, գրեթէ ազատ եղած է: Աստ պատմու-
կան ակամատեա վիճակ է Բեկոյի: Բայց այդ ազատութեան
մէջ հա՛մես էր ա՛ն: Չեքանոս Հայուն դիցունիներ՝ Անանիս,
Աստիկ, Կանէ պարկեճ էին ու Հայ կնոջ համեստութիւնը կը
խորհրդանշէին: Կարգ մը կուսակցականներ, սխալ ըմբռնուած
ազատ վտարակցութիւնը բարեկամ, դժբախտաբար, Հայ
կնոջ պատմական ու պատմական համեստութիւնը կ'աղարտեն:
հեհեապէս, Ազգին հիմը կը փեհտեն: Անգամ մը որ Հայ կիներ
վրայ սայ իր սուր համեստութիւնը, ա՛լ չպիտի գտնուին Հայու-
րդին: որ հառաչեն. « Ո՛ սայ ինձ գծու ժխտի »: Ու Հայուն
օճախը կը մարի՛:

րասակ տոճմային առողջ, ազատ, խիզախ ու զուարթ կրթութեամբ . . . :

Անո՛ւնյդ ատեն, Հայութիւնը պիտի բմբռնէ զուարթ ու ազա՛տ Գարուններ, ա՛յնքան դարերու ախո՛ւր ու խառաչու՛նչ ձմեռներէն վերջ :

Երկինք փայլատակեց : Մանուխը շարժիլ սկսաւ : Ուստի կէս մը սփոփուած, հիմա, ծննդավայրս կը վերադառնամ, ազա՛ր ազատ : Ուրեմն, մխիթարուէ դուն : Մանաւա՛նչ, հաւատա՛ : Մ՛տ է Գարունը, որուն կարօտ՛վը կ'այրին կանանչ կարմիր կարիճներս ու կէնճուկ մորճուկ հարսներս, կիւս գուսան կոյսերս ու սրտաւար սրտուական պատանիներս :

Այս մեղքածոր խօսքերէն վերջ, Հայաստանի Ոգրոց լռեց : Փորձեցի համեստօրէն մատուցանել շնորհակալեքս ու երախտագրաութիւնս, ուրախութիւնս ու շնորհաւորութիւնս : Բայց, իր թառչափափուկ մտանելով մայրօրէն մաղերս շոյած պահուն, անա՛նկ ազուր ու անուշ նայուածք մը արեւեց վրաս, որ, գինավցո՛ժ, ընկաղմանեցայ : Ու, երբ, սթափելով, աչքերս բացի, հեռացած էր արդէն այդ Մաքրանո՛յշ Պարիկը, որուն հաւէն՝ երկա՛ր, երկա՛ր ատեն նայեցայ, ազուանդատու՛մ հիայաւ՛ժով ու որդիական խորո՛ւնչ սկիտածանքով :

ԱՐԻՊԱԿ

Էջ	Տող	Սխալ	Ուղիղ
8	12	Հեղիկ	Հեղիք
8	13	Շաղփաղիուն	Չաղփաղիուն
11	23	Քաշուեցան	Փակուեցան
11	26	Պապանցած	Պապանձած
12	7	Սանդուխ	Մնդուս
14	11	Խաչերներն	Խաղերներն
15	4	Սասունեան	Սասանեան
18	25	Կուրացան	Կուրացած
19	23	Գինին	Գինն
20	21	Կրօնքի	Յրօնքի
24	16	Մուսայի	Մուսայի
24	21	Կախուած	Կախած
25	9	Պատուի	Պատիւի
26	4	Պարարուած	Պարարալած
27	11	Շնոթիւնով	Շովիւնոթիւնով
29	20	Հայ Հռոմներու	Հայ-Հռոմներու
29	26	Պէ	Պէս

Բարեխիտական հաստատություններուն պէս, Հայր սիրելու և կուսակ-

ՀԵՂԻՆՍԿԻՆ ԳՈՐԾԵՐԸ

- 1. Խոնցի Դուրս Պատկերներ, գին՝ 5 յրշ.
- 2. Սրտի Էջեր (Ոսանաւոր) » 4 »
- 3. Գրական Շրջաններ » 4 »
- 4. Հայաստանի Ոգին » 1,5 »

ՏՊԱԳՐԵԼԻ ԵՐԿԵՐԸ

- 5. Գրելու Առուեսը (Գրասգիրք)
- 6. Քաղաքաբնութեան Ազգայինները
- 7. Յոյզեր ու Յոյսեր
- 8. Յուշատետրի Նօթեր
- 9. Հննան (Գրական Լեզուներ)
- 10 Գրասխարակութեան Նպասակը

Այս գիրքերուն համար
պիտի հ դիմել

ԼՈՒՍԱՔԵՐԻ Կամ Ա. ԱԿԻՆԵԱՆԻ
Գրաստանները
Ա Ե Բ Ա Ս Տ Ի Ա

ստորինը մէկ խօսքով, ստորոց հայ խոսքերը մեծապատկերով խտրութեամբ:

գրքերները: Բայց, սակայն, անոնց արժեքը անհրաժեշտ է յայտնել և անոնց արժեքը անհրաժեշտ է յայտնել և անոնց արժեքը անհրաժեշտ է յայտնել:

—ուրոյց յոկոյտեցմ ընդամտիոկցո սխիզտի ընդամտեոմ վընոյ

Հայաստանի Ազգային գրադարան

NL0420591

33094